وەرگێڕان و گرنگییدان بە مێژوو

ئەمجەد شاکەلی

لێرە و لەوێ و لە گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکاندا، زۆرجاران کاری وەرگێڕدراو، مەبەستم زێتر کاری وەرگێڕانە بۆ سەر زمانی کوردی، بەرچاوی خوێنەری کورد دەکەوێت. فرەجاریش وەرگێڕدراوەکان لە شێوەی کتێبدا بڵاو دەبنەوە. ئەو بابەتانەی، کە وەردەگێڕدرێن ئیدی تیکەڵن لە شیعر، چیرۆک، لێکۆڵینەوە، فاکت، دەقی ئەدەبی و جۆری دیکەش. جاروبارێکیش ڕەخنە لە سەر وەرگێڕان بڵاو دەکرێتەوە. مەبەستیشم لەو وەرگێڕان و ڕەخنانەش هەر ئەوانەن، کە لە دەرێی کوردستان(هەندەران) بڵاو دەبنەوە، چونکە بەڕاستی بەدەگمەن نووسین و بڵاوکراوەی نێو کوردستانم بەرچاو دەکەون. لێرەدا باس لە وەرگێڕانێکی تایبەت ناکەم و مەرج و قانوون و شێوەی وەرگێڕانیش باس ناکەم، تەنێ گەرەکمە گرنگیی وەرگێڕان بخەمە بەرچاو و هەندێ گیروگرفتی وەرگێڕان پێشان بدەم.

ئێمەی کورد، ئەگەر دواکەوتوویی، نەخوێندوویی، نەبوونی قەوارە و دامودەسگە و کارگێڕیی خۆیەکی، نزمیی ئاستی فەرهەنگیی و زۆر لایەنی دیکەی کۆمەڵگە کوردییەکان، وەک ڕاستییەکی گومان لێ نەکراو و خاڵی دەستپێک لەبەرچاو بگرین، ئەوا یەکەم ڕاستییەک، کە ڕووبەڕووی دەبینەوە ئەوەیە، کورد هێشتا بە تەواوی وەک نەتەوەیەک یا گەلێک، مێژووی تەواوی خۆی ساغ نەکردووەتەوە و نایزانێت و کۆمەڵێک گرێکوێرەی تێدایە نەیکردوونەوە و هۆکاری زۆر ڕووداو نازانێت و زۆر بە هەڵە لە زۆر شت و زۆر کەسی خۆی تێگەیشتووە[1]. مێژوویش یەکێکە لەو کۆڵەکە و پایە گرنگانەی، کە سەرجەمی ناسنامە و فەرهەنگ و ڕابردوو و هەبوونی، هەموو نەتەوە و خەڵکێکی لە سەر وەستاوە. هاومێژوویی، هاوهەستیی و نێزیکایەتیی ڕۆحی ساز دەکات. کەسانێک کە بە یەک مێژووی هاوبەشەوە گرێ دراون، لە چوارچێوەیەکی هاوبەشدا یەک دەگرنەوە و دەنۆڕنە ڕابردووی خۆیان.

زۆربەی ئەو شتانەی، لەمەڕ مێژووی کوردەوە، نەک هەر مێژوو، بەڵکە باری ژیانی کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسی، فەرهەنگیی، جوگرافیایی و هەموو شتێکی کوردەوە نووسراون، تا ئێستاش لە سەر لاپەڕەی کەونە کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامان، کە بە زمانانی ئەورووپایی، عەرەبی، تورکی و فارسین، ماونەتەوە. کورد خۆی لەو بارەوە کارگەلێکی زۆر کەمی وەبەرهەم هێناوە. نموونەی ئەو کارانەش، "شەرەفنامە"ی شەرەفخانی بدلیسی(بتلیسی) و "تاریخ قدیم کوردستان"ی مەلا مەحموودی بایەزیدییە لە کۆندا و لەم سەدەیەشدا، "مێژووی کورد و کوردستان"ەکەی موحەممەد ئەمین زەکی و کارەکانی زانای گەورە مامۆستا موحەممەد جەمیل ڕۆژبەیانی و دۆکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد دیارن. نیلسۆن ماندێلا دەڵێ:"پاشایان و ژەنەراڵان مێژوو دروست ناکەن، بەڵکە ئەوە گەلە، مێژوو دروست دەکات". شەرەفنامە، کە بە بایەخدارترین و هێژاترین نووسین دادەنرێت لەمەڕ مێژووی کورد، مێژووی سەرخێڵ، سەرهۆز، میر، سەردار و فەرمانڕەوایانی کوردە، واتە: مێژووی دەسەڵاتدارانە، نەک خەڵکی کورد. بۆ ئێمەش مێژووی کۆمەڵگەکان، خەڵک، مرۆڤ و قوربانییانی کورد، لە دەستە بە خوێن سوورەکانی دەسەڵاتداران گرنگترە. هەرچەندە

[1] تا ئێستاش بە تەواوی پێوەندی کورد لەگەڵ میدییەکان، ساغ نەبووەتەوە. ڕاستی و درۆی کاوەی ئاسنگەر و زوحاک و مارەکانی سەر شانی، هێشتا جێی گومانن. جێژنی نەورۆز لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە جۆرێک پیرۆز دەکرێت، کە زۆر لە پیرۆزکردنی فارسانەوە نێزیکترە –یا هەر ڕێک وەک ئەوەی ئەوانە- تا لە شێوەی پیرۆزکردنی لە باکوور و باشووری کوردستان. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان شێوەی ئایینی –زەردەشتی و...- سروشت بە سەریدا زاڵە و لەوێ نەورۆز جێژنی خەڵک و خێزان و مرۆڤ و سروشتە، کەچی لە باکوور و باشووری کوردستان، لە مەسەلەیەکی سیاسی زێتر هیچی دیکە نییە و نەورۆز لەوێ جێژنی حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانە، نەک هی خەڵک. ئەنفال و هەڵەبجە، کە مێژووی نوێن، ئێستاش بە تەواوی هەموو شتێک لە بارەیانەوە ئاشکرا نییە و نازانرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مێژوو گەلەک بەربڵاو و بەرین و فرەلایەنە، بەڵام هەندێ جاریش جێی گاڵتە و شۆخی و لاقرتێیە. پێشموانییە مێژوو بە پینەکردن و خۆهەڵکێشان ببێت بە مێژوو[2].

ئەو نووسینانەی، بیانییان یا کورد، بە زمانی دیکە نووسیویانن، باش بن یا خراپ، کورد بە پاڵەوان، قارەمان، شۆڕشگێڕ، چاوتێر و دەست و داوێنپاک، یا چەتە، دز، خوێڕی، شڕەخۆر و جاشی پێشان بدەن، ئەوانە مێژوو و زانیارین لە بارەی کوردەوە. وەک گەلێک یا نەتەوەیەک، کورد پێویستی بەوە هەیە، هەموو ئەو شتانەی لە بارەیەوە نووسراون، بزانێت و بخوێنێتەوە و ئەگەریش ئەو نووسینانە نەکرێنە کوردی، چۆن وەچەی نوێی کورد، پاشخان و ڕابردووی خۆی دەزانێت!.

لە نێو لاوان و خوێندووانی کورددا جۆرە بیرکردنەوە و بۆچوونێک هەیە، پێیوایە ئەوەی تا ئێستا کورد نووسیویەتی، یا لە بواری فەرهەنگییدا کردوویەتی و وەریگێڕاوە، لەمەڕ شیعر، سیاسەت، ئایین و مێژووەوە بووە و لایەنەکانی دیکە پشتگوێ خراون و گرنگییان پێ نەدراوە. من لەو بڕوایەدام، بۆ خەڵکێکی لە شارستانییەتی بەجێماوی نەخوێندووی فەرهەنگترمی بێ هیچ بنگە و دەسگە و پایە و کۆڵەکەیەک و بێخاوەن و بێقەوارە و هەژار و چەوساوەی وەک کورد، وەرگێڕان کارێکی یەکجار پێویستە. جارێ پێش هەر شتێک کورد هێشتا لەو قۆناغەدایە، گەوەکانی مێژووی ناتەواون و پێکەوە گرێ نەدراون. بۆ ئەوەی وەک نەتەوەیەک یا گەلێک مێژوویەکی ڕێک و تۆکمە و دروستی خۆی هەبێت، دەبێ ئەو گەوانە –بە پێی توانست- بدۆزرێنەوە و لەگەڵ یەکدیدا جەلە(ڕیز) بکرێن تا جەلوو[3]ی مێژووی کوردەکەی لێ پێک دێت. کە باس لە سیاسەتیش زۆر کراوە و دەکرێت، شتێکی سەیر نییە، چونکە هەموو مرۆڤێکی کورد هەر لەو کاتەوە، چاوی دنیا دەبینێت و بڕێک لە ژیان تێدەگات، ئیدی خۆی لە سیاسەتدا دەبینێتەوە و دەوروبەری ژینگەیەکی سیاسییە و هەر زۆر پێویستیشە خۆی لە هەموو ورد و درشتێکی- چ سیاسەتی نێوخۆی کورد، یا سیاسەتی مەزنی جیهانی- سیاسەتیش هەڵقورتێنێت، هەرچەندیش ڕەوشی گەلی کورد، کۆمەڵگەکانی، ڕووداوەکان، بۆچوونە جیاوازەکان، کەسایەتییە مێژوویی و ناودارەکانی، یاخیبوون و ڕابوونەکان، کۆمەڵە و ڕێکخراوەکان، حیزبەکان و سەرکەوتن و بەزین و خیانەت و کوردایەتی و جاشایەتییان و هەموو شتێک شیکرێنەوە و لێیان بکۆڵرێنەوە و بخرێنە بەر باس و دەمەتەقە و ڕەخنە و سڵیش لە هیچ نەکرێتەوە، هێندەی دی مەسەلەی کورد دەڕەسێت و وەپێش دەچێت. کەواتە کورد بۆ تێگەیشتن لە سیاسەت و دۆزینەوەی ڕێگەی ڕاست، یا هیچ نەبێت جوێکردنەوەی چەوت و ڕاست لەیەکدی و دەستنیشانکردنی هەڵەکانی خۆی، پێویستییەکی یەکجار مەزنی بە زانینی مێژوو هەیە. موحەممەد حەسەنێن هەیکەل(محمد حسنين هيكل) دەڵێت:"گرنگییدان بە سیاسەت بە بیر یا بە کردار، یەکەم شت پێویستی بە خوێندنەوەی مێژووە، چونکە ئەوانەی نازانن پێش لەدایکبوونیان چی ڕوویداوە، بەوە حوکم دراون، بەدرێژایی تەمەنیان هەر بە منداڵی بمێننەوە". کە مرۆڤ دەنۆڕێتە کتێبخانەی ئێرانی (فارسی)، ڕەنگە زێدەڕۆیی نەبێت ئەگەر بگوترێ، کە 60-70%ی کتێبەکانی وەرگێڕدراون لە زمانانی بیانییەوە. ئەگەر ئەوان

---

[2] وەک نموونەیەک دەکرێ، هەوڵدان بۆ دانانی ساڵی کوردی، کە بە دوو شێوە دەیژمێرن، بهێنینەوە:

ئا. مێژووی لەدایکبوونی زەردەشت، لەگەڵ ساڵی زایینیدا، کۆ دەکەنەوە، واتە: 700+1997 دەکاتە 2697ی کوردی. لە کاتێکدا بۆ هیچ کەس ساغ نەبووەتەوە، کە زەردەشت کەی زاوە؟ تەقو زانراش کەی زاوە، دەی زەردەشت چ پێوەندێکی بە کوردەوە هەیە؟ بۆ لە نێو کورددا دە(10) کەسی زەردەشتی نابینرێنەوە؟

ب. مێژووی گرتنی باژێری نەینەوا، لەگەڵ ساڵی زایینیدا کۆ دەکەنەوە، واتە: 612+1997 دەکاتە 2609ی کوردی. لە کاتێکدا پێوەندی کورد بە میدییەکانەوە تا ئێستاش جێی گومانە.

پ. شانازیکردن بە"ئێمە ڕۆڵەی میدیا و کەیخوسرەوین.."، کە لە سروودی ئەی ڕەقیبدا هەیە، کە من بۆ خۆم پێموایە سروودەکە بە تەواوی گەلەک ڕەگەزپەرستانە و ناحەزە و زۆریش دوورودرێژە، کە هەرگیز بۆ سروودی نیشتمانی و مارشی نەتەوەیی ناشێت. ئەمانە هەموو دەشێ ببنە جێگەی پرسیار و ڕامان و مایەی گومان و هۆکاری پشکنین و توێژینەوەی نوێ و ڕاستکردنەوەی چەوتییەکان.

[3] قەتار، شەمەندەفەر، ترێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شاكاری ئەدەبی جیهانی دەكەنە فارسی و هیگڵ و ماركس و ئەنگلز و سارتر و هۆگۆ و كامۆ و دەستۆیێڤسكی و كێ و كێ دەكەنە فارسی، ئەوە نیشانەی ئەوەیە، كە ئەوان نەتەوەیەكی خوێندووی زیندوون و خاوەنی فەرهەنگێكی بەرزن. ئەوان پێویستییان بەوە نەماوە، كە منە[4] ی گەوە ناتەواوەكانی مێژووی خۆیان بكەن. ئەوان تەواوی گەوەكانیان دۆزیوەتەوە —هەرچەندە هێشتا بەوەشەوە نەوەستاون و كۆڵیشیان نەداوە و شتگەلی نوێیش لەبارەی مێژووی خۆیانەوە بەردەوام دەدۆزنەوە- و هیچیان لێ بزر نەبووە و جەلووی مێژوویان بە ڕوونی دیار و خویایە. بریا كوردیش گەوە بزرەكانی مێژووی خۆی دیتبایەوە و هیچ نەبێت، نەک مێژوویەكی تۆكمە و تەواو، بەڵكە كۆلكە مێژوویەكی بۆ خۆی ساز كردبا، پاشان نەک هەر شیعر، ڕۆمان و چیرۆكی نووسیبا، بەڵكە لەبارەی نەک سێكس بە واتا ئاساییەكەی، بەڵكە لەمەڕ هاوسێكسبازیشەوەی نووسیبا. باسی ڕووەكایەتی و كەرناسیشی كردبا. ئەمەش وا ناگەیەنێت، كە ئیدی مرۆڤی كورد دەستبەرداری هەموو شتێک ببێت و هەر خەریكی مێژوو بێت و بەس، بەڵكە هەموو كارێكی وەرگێڕان و لە هەموو بوارێكدا وەک یەک پێویستە، بەڵام ئەگەر پێویستترین و پێویستتر وەبەر پێویست بخرێنەوە، ڕەنگە سوودی پتر بێت.

زۆرجاران لە بری ئەوەی مرۆڤ بۆ خۆی دانیشێت و مێشكی خۆی بگوشێت و خۆی تووشی سەرئێشە و گۆڕینی چاویلكە و نەخەوتن و نائارامی بكات، بۆ ئەوەی گوتارێكی لاوازی بێبایەخی هیچ نەگەیەن و هیچ نەگۆ، لەبارەی "ئەفلاتوون"، "ئەلغەزالی"، "ماركس"، "فۆكۆ" یا "شەریعەتی"یەوە بنووسێت، گەلێک چاكتر و بەكەڵكتر و سوودبەخشترە، هەوڵی ئەوە بدرێت، "كۆمار"، "إحیا علوم الدین"، "سەرمایە"، "تاوان و سزا"، "فلسفتنا"، "إقتصادنا"، "دۆكتۆر ژیڤاگۆ"، "هەبوون و نەبوون"، "مێژووی سێكس" و "فلسفە و جامعە شناسی سیاسی"، بكرێنە كوردی، بۆ ئەوەی مرۆڤی كورد، خوێنەری كورد، پێشتر بزانێت ئەو بەڕێزانە چ دەڵێن و چییان گەرەكە، پاشان نووسینی نووسەرانی كورد لە بارەی هزر و فەلسەفە و دیتنی ئەوانەوە بخوێنێتەوە. زۆربەی لاوانی كوردی ئەم سی چل ساڵەی دواییە، لە ڕێگەی گوتارەكانی "زەكی خەیری" و "ماجید عەبدولڕەزا" و "بەهائەددین نووری" و "عامیر عەبدوڵلا" و "كیا نووری" و "ئیحسانی تەبەری(احسان طبری)" و "كتێبەكانی داروتتەقەدوم(دار التقدم)"ی مۆسكۆ و "فەریكە ماركسی-لێنینییە نەتەوەییەكانی كوردستان" و هی دیكەوە، لەبارەی لێنینایەتی و ستالینایەتییەوە، كە بۆ خۆیان ماركسایەتییەكی بەڕەواژەكراو و هەڵگێڕدراو و لنگاوقووچكراون، ماركسایەتییان خوێندووەتەوە و لە چاوی، "خەیری" و "عەبدولڕەزا" و "نووری" و "عەبدوڵلا" و "تەبەری" و "داروتتەقەدوم" و "فەریكە ماركسییە نەتەوەییەكان"ەوە، شارەزای ماركسایەتی بوون و لێی تێگەیشتوون، ماركسایەتییەک، كە گەلێک لە ماركسایەتی ماركس و ئەنگلز جیاوازە و دوور. ئێستاش لاوی كورد تاكە یەک كتێبی "فۆكۆ"ی بە كوردی نەخوێندووەتەوە، كەچی دەیان نووسین لەبارەی "بونیادگەری" و "فۆكۆ"یەتییەوە، لە دەركەی مێشكی خوێنەری كورد دەدەن، بێ ئەوەی ئەو خوێنەرە بنەما و ڕەگ و بناخەكانی بیری "فۆكۆ"ی لە زمانی "میشێل فۆكۆ" خۆیەوە و بە كوردی خوێندبێتەوە. گەلەک لەو قەبە و زلەگوتار و نووسینانەی، كە لە بواری بونیادگەری و فەلسەفە و بیر و ئەو جۆرە شتانەدا، بە كوردی دەنووسرێن و بە زلە و قورسەوشەی تێكسمڕاو و كەتە، سیخناخ كراون و بە ناوی "تازەگەری" و "نوێخوازی" و "پۆستمۆدێرنیزم" و شتی دیكەوە، وەک بیری نوێ، بۆچوونی نوێ و چەمكی نوێ، بە خوێنەری كورد دەفرۆشرێنەوە، زۆربەیان ڕێک و ڕەوان، وەرگێڕانی نووسینی خەڵكانێكی شارەزای ئەو بوارانەن و زۆرجاران لە عەرەبی، فارسی، سوێدی یا زمانێكی دیكەوە، بە برێک پاش و پێشخستنی وشە و ڕستەوە و دەستكارییەكی كەمەوە، وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی كوردی، بە بێ ئەوەی نێوی كابرای نووسەر یا سەرچاوەكە بنووسرێن، ئەگەر بۆ

---

[4] منەكردن: بەدوواگەڕان، بەشوێنداگەڕان، بۆگەڕان، لێگەڕان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەک جار نووسرابێت، ئەوا دەیان جار پشتگوێ خراوە. ئەمە بێجگە لەوەی لادانە لە دەستپاکی و یاساکانی وەرگێڕان، خۆبەزانازانین و نزمتەماشاکردنی خوێنەری کوردیشە[5].

بێگومان زۆرجاران نووسینی گوتارێک لە وەرگێڕانێک گەلێک هاسانترە. جاریّ وەرگێڕانی زلەنووسینی کەڵەپیاوی، وەک مارکس و سارتر، بۆ زمانێکی هەژاری وەک زمانی کوردی، بە دەردی ئێرانییان گوتەنی"کاری حەزرەتی فیلە". وەرگێڕان پێش هەر شتێک پێویستی بە فەرهەنگ(قاموس)ی باشە، ئیدی فەرهەنگی ئینگلیزی-کوردی، فرانسی-کوردی، ئەڵمانی-کوردی، ڕووسی-کوردی، ئیسپانیۆلی-کوردی، فارسی-کوردی، عەرەبی-کوردی، تورکی-کوردی، هیندی-کوردی و هەموو زمانێک و کوردی و کوردی و هەموو زمانێکی دیکە. پاشان فەرهەنگی فەلسەفەیی، سیاسی، ئابووری، ئایینی، جڤاکی، سروشتی، سێکسی، تەکنیکی، کشتوکاڵی، سەربازی و دەیانی دیکە بە کوردی/کوردی و کوردی/ئەو زمانانە پێویستە. کورد هەر هیچی لەم بابەتە شتانە نییە. ئەوانەی ئەو جۆرە کارانەیان پێ ئەنجام دەدرێت و دەبوو بە ئەرکی خۆیانی بزانن و دەتوانن نەک فەرهەنگ بەڵکە فەرهەنگانیش چێ بکەن، نایکەن و لە بری ئەو کارە گرنگە، کارگەلێکی دیکە ئەنجام دەدەن، وەک دەستە و تاقمبازی و سیاسەتبازی و پارتایەتی و شتگەلی لەو جۆرە، کە بە جێگر و بریکار و یاریدەری نووسەر و خەڵکی زۆر خوارەوەی پلیکانەی فەرهەنگییش دەکرێن. ئەوەی پێی دەڵێن فەرهەنگ(قاموس)، لە کن کورد گەلێک لە پەنجەکانی دەست کەمترن و هەر چۆن کراون، ئیدی لە شوێنی خۆیاندا ماونەوە، نە گۆڕانێک، نە زیادکردنێک، نە چاپێکی نوێ و نە هیچ، وەک ئەوەی زمانی کوردی، لەو ئاستەدا ڕاوەستابێت و بە موویش جووڵەی نەکردبێت[6]. ئەو سێ چوار ساڵەی 1970-1974، کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا، برێک لەو کارانەی ئەنجام دا، بەڵام ئیدی پایدۆسی لێ کرا. لە 1991ەوە تا ئێستا، حیزبە کوردییە نەتەوەییەکان، فەرمانڕەوای بەشێکی خوارووی کوردستانن، لە پاڵ ئەو هەموو دزی و شرەخۆری و کوشتن و تاڵانی و برسیکردنی خەڵک و وێرانکارییەی، کە بە مرۆڤی خەڵکی کوردستانیان پێشکەشکردووە، دەبوو، ئەگەر هەر ڕێزەیەک بەتەنگ فەرهەنگ و مێژوو و زمان و زانست و پێشکەوتنی کوردەوە هاتبان، هەر وەک پرۆپاگەندە و بۆ پێویستی کاروباری خۆیشیان بووایە، نالێم کۆڕ و ئەکادیمیا و فەرهەنگستان، بەڵام کۆڕۆکەیەک، ئەکادیمیلکەیەک یا فەرهەنگستانۆکەیەکیان چێ کردبا و هەر هیچ نەبووایە هەوڵی ئەنجامدانی فەرهەنگێکی باش و فراوانی عەرەبی-کوردی، فارسی-کوردی، تورکی-کوردی و کوردی-کوردی و کوردی و ئەو زمانانەیان دابا و بنکەیەکی وەرگێڕانیان ساز کردبا و دەیان شاکاری تورکی و فارسی و عەرەبییان بکردبایەتە کوردی و کوردییان بکردبایەتە ئەو زمانانە. وەها کارێک گەلێک لەو پارانەی، بۆ گەشت و سەفەر و ژن لە دووی ژن هێنانی سەرکردە و بەرپرسیاران و کوشتنی مرۆڤ و ژینگە و جەژن و ئاهەنگگێڕان و دامەزراندنی زیندان و پەروەردەکردنی سیخوڕ و مرۆڤکوژ و خواردنەوە و بەدمەستی و بەرزگ تێرکردن و خانوو و ئۆتۆمبیلی کاربەدەستانی حیزبی سەرف دەکرێن، کەمتر تێ دەچێت.

---

[5] حەمە، ئازاد، ووتاری سترۆکتۆرالیزمی، بەشی یەکەم، یەکگرتن، ژمارە 9، هاوینی 1989، ل65-82. بەشی دووەمی ئەم وتارە لە ژمارەیەکی پاشتری یەکگرتندا بلاو کراوەتەوە. زۆربەی ئەم نووسینە لە "ابراهیم، الدکتور زکریا، مشکلة البنية أو أضواء على البنيوية، دار مصر للطباعة، 1976" وەرگیراوە، کەچی لە یەک دوو شوێندا ئاماژە بەو سەرچاوەیە کراوە. لە لاپەڕە 73ی نووسینەکەیدا، ئازاد حەمە دەڵێ:"لە ساڵی 1928دا کۆنگرەیەکیان لە بلاهای-هۆڵەندا بە ناوی(زانستی زمانەوانەوە) ڕێک خست". ئەم بڕگەیەی لە لاپەڕە 43ی ئەو کتێبەی "دۆکتۆر زەکەرییا ئیبراهیم"ەوە وەرگرتووە، تەنانەت لە بری "لاهای" - کە هەموو کەس دەزانێت نێوی باژێڕێکە لە هۆڵاند- نووسیویەتی "بلاهای" و تیپی "ب"ی پێش وشەی "لاهای"ەکەشی، کە لە عەرەبیدا "حرف الجر" و لە زمانە ئەورووپاییەکانیشدا"preposition"ی پێ دەڵێن، بە وشەی "لاهای"ەوە نووساندووە. لە عەرەبییەکەدا وەها نووسراوە "المؤتمر الدولي لعلوم اللسان الذي انعقد بلاهاي بهولنده..". ئەمە نموونەیەکی گچکەی گواستنەوە و وەرگێڕانە –زۆرجاران بە پێشگر و پاشگری زمانانی دیکەشەوە- بۆ کوردی.

[6] فەرهەنگی ئینگلیزی-کوردی، تەوفیق وەهبی و ئەدمۆندز، فەرهەنگی کوردی-کوردی، شێخ موحەممەدی خاڵ و هەنبانەبۆرینەی هەژاری موکریانی، چەند نموونەیەکی ئەو کارانەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەوشەکە لە کوردستان بەو شێوەیەیە، بەڵام وەنەبێ لە دەرێی کوردستان، زۆر لەوە باشتر بێت. لە دەرێی کوردستان، کاری جیددی و لەبەرچاو و مەزن لە بواری وەرگێڕاندا نەکراوە. لە ئەورووپا، ئەمەریکا، ئەوستراليا، ڕووسیا، وڵاتانی عەرەب، ئێران و تورکیا، کوردێکی ئاوارەی یەکجار زۆر دەژین و زۆربەیشیان زمانانی ئەو وڵاتانەی، لێی دەژین، فێر بوونە و دەزانن. لە نێو ئەو کوردانەشدا خەڵکانێکی زۆر هەن، خۆ بە کاری فەرهەنگی و ئەو بابەتانەوە خەریک دەکەن، بەڵام وەرگێڕان شوێنێکی زۆر کەم و گچکەی لە ڕووبەری چالاکیی فەرهەنگیدا گرتووەتەوە. لە دەرێی وڵات —لە کوردستانیش هەر وایە- پەتای دەرکردنی گۆڤار، ڕۆژنامە، حەفتەنامە، مانگنامە، وەرزنامە و هیننامە هەیە. هەر نووسەرەو دەیەوێت گۆڤار و ڕۆژنامەی خۆی هەبێت. هەر نووسەرەو بۆ ئەوەی گوتارێکی خۆی بڵاو بکاتەوە، کە ڕەنگە نووسەرەکەی دی، کە خاوەن گۆڤارە، لەبەر جیاوازی بیروباوەڕ یا بە هۆی ناکۆکی و ناتەباییەک، کە لە نێوانیاندا هەیە، بۆی بڵاو نەکاتەوە، ناچار دەبێ بۆ خۆی گۆڤارێک یا ڕۆژنامەیەک دەرکات و ئیدی نووسینی خۆی بە ئازادی بڵاو بکاتەوە. جاری وایش هەیە ئەو نووسەرە، دەرکردنی گۆڤار و ڕۆژنامەی بۆ نارەخسێت، ئەوجا ناچار دەبێ گوتارەکەی یا نووسینەکەی لە شێوەی نامیلکەیەکدا بڵاو بکاتەوە. زۆرجاران ئەو گۆڤار و ڕۆژنامە و بڵاڤۆکانەی دەرێی وڵات، بە هۆی باری ئابووری و سەختیی کار و هەلومەرجی ژیانەوە، کەمتەمەن دەبن و زوو ڕادەوەستن. خۆ دەوڵەمەند و پارەدار و سەرمایەداری پیسکە و چاوچنۆکی کوردیش —کە کەم نین- هەرگیز ئامادەی بەخێوکردنی گۆڤارێک یا ڕۆژنامەیەک نین و پارەی خۆیان بۆ ئەو جۆرە کارە فەرهەنگییانە خەرج ناکەن، دەنا هەر ئەو پارەدارە کوردانە و ئەو ڕێکخراو و کۆمەڵە کوردییانە، پێیان دەکرێت چەندین مەڵبەند و نێوەند و بنکەی وەرگێڕان، لە وڵاتانی جیاواز و بۆ زمانانی جیاواز ساز بکەن و وەک پرۆژەیەکی بازرگانی و پارەپەیداکردنیش بیبەن بەڕێوە. دیارە دەکرێ —بۆ نموونە- سوود لە ئەزموونی عەرەب و فارس، وەربگیرێت، کە سەدان بنکە و نێوەندی لەو جۆرەیان هەن.

کە وەرگێڕان هێندە گرنگیی پێ نادرێت، زۆرجاران بە هۆی ئەوەوەیە، هەندێ نووسەر و ئەوانەی سەرقاڵی کاری فەرهەنگین، بە پلەیەکی نزمتری لە نووسینی خۆیانی دادەنێن. واتە: پێیانوایە، ئەگەر خەریکی وەرگێڕان بن، پێی کەم دەبنەوە و "پایە و ئاستی ئەدەبی"یان دادەبەزێت و خەڵک بە چاوێکی نەویتر، تێیان دەنوارێت، یا خەڵک بە گوێرەی تیۆرییە هەڵەکەی "هەموو ڕێژیسۆرێک، ئەکتەرێکی سەرنەکەوتووە و هەموو ئاوازدانەرێک، سترانبێژێکی سەرنەکەوتووە و هەموو وەرگێڕێک، نووسەرێکی سەرنەکەوتووە"پێیانوایە، ئەوەی خەریکی وەرگێڕان بێت، بۆ خۆی توانستی نووسین و دەربڕینی نییە. تاکە نموونەیەکی پرشنگدار، ئەویش زانای هێژا مامۆستا "شوکور مستەفا" یە، ئەو بۆچوونە سەقەتانە پووچ دەکاتەوە. پێموایە تەواوی خوێنەرانی کورد، دەبێ سەری ڕێز بۆ مامۆستای هێژا شوکور مستەفا دانەوێنن، بۆ شاکارە وەرگێڕانەکانی، کە یەکجار وەستایانە، بلیمەتانە و زانایانە، کردوونی بە کوردی و چ کوردییەکیش، مەگەر هەر لەو هێژایە بوەشێتەوە و لە زاری وی بێتە دەر و لەو بڕوایەشدام —من بۆ خۆم تورکی نازانم- لە تورکییەکەی "یەشار کەمال"یشی تێپەڕاندبێت.

دیاردەیەکی زەق و لەبەرچاو و تا ڕادەیەک دزێو، کە لە بواری وەرگێڕانی کوردیدا وەدی دەکرێت، وەرگێڕانە لە کوردییەوە بۆ کوردی، واتە: لە نێوان دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا، هەرچەندە ناکرێ ناوی وەرگێڕانی لێ بنرێت، چونکە وەرگێڕان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکە دەبێت، نەک لە دیالێکتێکەوە بۆ دیالێکتێکی دیکەی هەمان زمان. کرمانجی ژووروو، دەکرێت بە کرمانجی خواروو(سۆرانی) و کرمانجی خواروو دەکرێت بە کرمانجی ژووروو و هەورامی دەکرێتە سۆرانی و کرمانجی ژووروو دەکرێت بە زازایی. کارەکە لێرەدا ڕێک وەک ئەوە وایە، عەرەبی، فارسی،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تورکی، فرانسی یا پورتوگالی بکرێن بە کوردی[7]. ئەگەر دووربینانە بنۆڕینە ئەم کارە و "بەرژەوەندی نەتەوەیی کورد" لەبەرچاو بگرین، ئەوا نەک هەر بە قازانجی زمانی کوردی و یەکیەتی نەتەوەیی کورد کۆتایی نایەت، بەڵکە ئەنجامێکی یەکجار خراپیشی دەبێت و بە زیان تەواو دەبێت. گۆڕینی تیپ، واتە: لە ئەلفبێی لاتینییەوە بۆ ئەلفبێی عەرەبی یا لە ئەلفبێی عەرەبییەوە بۆ ئەلفبێی لاتینی یا لە ئەلفبێی کریلیکەوە بۆ ئەلفبێی عەرەبی و لاتینی و بە پێچەوانەیشەوە، بێ گۆڕین و دەستکاری دیالێکتەکە، کارێکی باشە و گەلێکیش خزمەت بە زمانی کوردی دەکات. مامۆستای گەورەمان شوکور مستەفا، زۆر بە جوانی و لێزانانە، ئەم کارەی ئەنجام داوە.

جاری وا هەیە خەڵک کۆنیی و نوێیی بابەتە وەرگێڕدراوەکە دەکەنە پێوەر، بۆ دادوەری لە بارەی باشی و خراپی بابەتەکەوە و پێیانوایە، ئەوەی کۆنە، نابێ وەربگێڕدرێت و دەبێ پشتگوێ بخرێت[8]. ڕەنگە بیستنی لەو جۆرە قسانە لە خەڵکێکی لاو و دنیانەدیو و کەمئەزموون، شتێکی سەیر نەبێت، وەلێ کەسانێک، کە برێک تەمەنیان هەبێت و دنیاشیان دیتبێت و خۆ بە ئەهلی قەڵەم و کتێبان بزانن، ئەمەیان سەیرە!. وەها خەڵکانێک لە بەرکەپووی خۆیان ئەولاتر نابینن. ئەوان تەنێ هەنووکە دەبینن و ئەورۆ لە دوێنێ دادەبچڕن. ئەوە لەبیر دەکەن، کە پێرێ درێژەپێدانی بەسرپێرێیە و دوێنی درێژەپێدانی پێرێیە و ئەمرۆ درێژەپێدانی دوێنێیە و سۆزیی[9] درێژەپێدانی ئەمرۆیە. ئەگەر مرۆڤ شارەزای کۆن و ڕابردوو نەبێت، چۆن دەتوانێت لە هەنووکە تێبگات! خۆ ئەوەی، کە ئێستا پێی دەڵێن ئێستا و هەنووکە، سۆزیی و ڕۆژگارێکی دیکە دەبێتە دیرۆک و ڕابردوو. ئێمە درێژەپێدانی ڕابردووی خۆمانین و ڕابردووشمان تەنێ لەبەر ئەوەی پێوەی بەندین و بەسەرچووە و جوانە و سۆزمان بۆی هەیە و بەزەییمان پێیدا دێتەوە، لا پیرۆز نییە. فازیل ئەلعەززاوی(فاضل العزاوي) دەڵێت:"ئێمە لە ناوکمانەوە، بە هەموو ساتێکی ڕابردووەوە گرێدراوین، بەڵام ڕابردوو ساڵۆنێک یا چاپخانەیەک نییە بۆ کاتبەسەربردن. تاکە ڕێزێک کە دەشێ بۆ ڕابردوومان هەبێت ئەوەیە، فرێی دەینە کوورەی ئێستاوە، بۆ تاقیکردنەوەی توانستی لە سەر ژیان و بۆ ئەوەی ببێتە پارچەیەک لە ناسنامەی نوێمان"[10]. ئەز بەش بە حاڵی خۆم لەو بڕوایەدام، زۆربەی شتەکان بۆ کورد نوێن و هەموو شتێکیش بۆ کورد پێویستە، تەنانەت ئەگەر باسەکە لەمەڕ، پەلەپیاز و قالۆنچە و کنگرەهەڵکەندن و کەری دێزەشەوە بێت. زۆرجاران مێژوو بە هەڵە وەردەگێڕێت و بە خراپی بەکار دەبرێت و بە مەبەستی چەواشەکردن فێر دەکرێت و دەگوترێتەوە و بە پێی سوود و بەرژەوەندی تایبەت لێکدەدرێتەوە و شیدەکرێتەوە، بەڵام ئەمە وا ناگەیەنێت، کە مێژوونووسان هەموو زانیارییەکانیان لنگاوقووچ کردبێتەوە و وایان گوتبێت یا نووسیبێت[11].

---

[7] "هەژاری موکریانی"، "مەم و زین"ی "خانی" کردووە بە موکریانی. کتێبی "کۆماری دیموکراتی کوردستان(مەهاباد)"ی "کەریمی حیسامی"، لە لایەن "ئەلیشێر"ەوە وەرگێڕدراوەتە کرمانجی ژووروو و وەشانێن "ژینانوو" لە ساڵی 1986دا، لە ئوپسالا(سوێد) چاپی کردووە. چیرۆکی "پێشمەرگە"ی "ڕەحیمی قازی"، کراوە بە کرمانجی ژووروو. "مەهاباد کوردی" زۆرجاران نووسینی کرمانجی ژووروو دەکاتە سۆرانی. ئەمانە چەند نموونەیەکی زۆر کەمن و دەیان شتی لەو جۆرە کراون و دەکرێن و گەلەک لە برەویشدان.

[8] ساڵی 1988 کتێبۆکەیەکی سوێدیم بە نێوی"کورد گەلێکی بێ وڵات"، وەرگێڕایە سەر زمانی کوردی و لە 1994دا، چاپ بوو. یەکێک لەوانەی،کە دیتبوویان گوتبووی ئەمە کۆنە، کەی ئێستا باوی وەرگێڕانی شتی وایە!

[9] سبەینێ، بەیانی.

[10] العزاوي، فاضل، بعيدا داخل الغابة، دار**المدى** للثقافة والنشر، 1994، ص63.

[11] ساڵی 1988 و 1989 لە یەکێک لە خوێندنگە ئامادەییەکانی ستۆکهۆڵم، دەرسی زمانی کوردیم دەگوتەوە. پۆلێکم هەبوو، بریتی بوو لە شەش حەفت خوێندکار، کە لە ساڵانی کۆتایی ئامادەییدا بوون، واتە: پۆلی یازدەیەم و دوازدەیەم و ئەوانە بوون. لە دەقێکدا کە ڕۆژێک لەبەر دەستماندا بوو و دەمانخوێند، باسی "شۆڕشی ئەیلوول" هاتە گۆڕێ. لێم پرسین، کە ئایا دەزانن "شۆڕشی ئەیلوول" چییە! گوتیان: ئەم شۆڕشەیە کە ئێستا لە کوردستان هەیە و لە دوای "ئاشبەتاڵ"ی "مەلا مستەفا" دەستی پێ کردووە. بێگومان ئەوە تەنێ قسەی خۆیان نەبوو و ئەو لاوە حەڤدە هەژدە ساڵانانە، ئەوە شێوەی بیرکردنەوە و پەروەردە و بۆچوونی ماڵەوەیان بوو و وەها فێر کرابوون، کە ئەوەی تا پێش ئەو مێژووەی 1975 – هەرەس- کراوە بە هیچی دانەنێن و هێڵی چەپ و ڕاستی بەسەردا بهێنن. واتە: مێژوویان بە هەڵە فێر کرابوو و سەریان لێ شێوێنرابوو. یەکێک لەو "زۆر ڕۆشنبیر"انەی، کە کاتی خۆی یەکێک بووە لە ئەندامانی کۆڕی مورید و شاگردانی سیاسەتچییەکی کورد و زۆریش جێ هیوای مورشیدەکەی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مێژوو بە ئارەزووی دەسەڵاتدار دەگۆڕدرێت و دەستکاری دەکرێت و لێکدەدرێتەوە و زۆربەی جار بۆ سوود و قازانجی دەسەڵاتدار و دەسەڵات دەنووسرێت. هەندێ جاریش ناوی کەسانێک لادەبرێن و دەسڕدرێنەوە و بە خوێڕی و ترسنۆک و خائین دەدرێنە قەڵەم و نێوی خەڵکانێک لەجێی وان دادەنرێن و شوێنیان دەگرنەوە و وەک قارەمان و نەترس و بوێر باس دەکرێن و شتگەلێک لە بارەیانەوە دەگوترێن، کە هەرگیز نە کردوویانە و نە ئەنجامیان داوە و نە ئاگاشیان لێ بووە. هیتلەر، ستالین، فرانکۆ، پینۆشێ و سەددام حوسەین، کە لەکن مرۆڤایەتی چارەگەلێکی دزیون و قڕانیان خستووەتە نێو خەڵک، لای نازیست، ستالینیست، فاشیست، بەعسی و ڕاستڕەوان، ڕزگارکەری مرۆڤایەتی و پەیامبەرن. وەک دەشگوترێ "سەرکەوتووان مێژوو دەنووسن". فازیل ئەلعەززاوی گوتەنیش:"خوێن بە تەنێ تا ئێستا مێژووی دروست کردووە. ئەگەریش خەون بە مێژوویەکی دیکەوە دەبینین ئەوە ئەو مێژووەیە، کە لە ئازادیدا دەست پێ دەکات"[12].

لەم بارەیەوە، لەبارەی گرنگیی زانینی مێژوو و خۆناسینەوە، گێڕانەوەیەکی بیریاری مەزن، دۆکتۆر عەلی شەریعەتی، وەبیر دەهێنمەوە، کە زۆر جوان مەبەستی ئەنگاوتووە و نموونەیەکیشی هێناوەتەوە، کە کتومت لەو نموونانەی سەرەوە دەچێت و ڕێک واقیعی ئاستی فەرهەنگیی زۆربەی "مەکتەبلی"یانی ڕۆژهەڵات و ئێمەی کوردیش بە تایبەت دەپێکێت. لەبەر بەها و گرنگیی گێڕانەوەکە، وام بە باش زانی، بێ کەم و زیاد بیکەم بە کوردی. شەریعەتی دەڵێت:"کە لە سویسراوە بۆ ئێران دەگەڕامەوە، هاوڕێیەکەم خویندکارێکی زانستگە بوو. تورک بوو و خەڵکی ئیزمیر بوو. ئەندازیاری کشتوکاڵ بوو و لە سویسرا خوێندبووی. چ هاوڕێیەک لەمە باشتر دەبێت؟ لە دڵی خۆمدا گوتم: ئەم هاوڕێیە زۆربەی خاڵە نادیار و گرێ ناڕوون و شاراوە و تەماوی و وردەکانم لەمەڕ "هونەری پێکهاتنی کۆمەڵگەی تورکی"یەوە، لەڕووی ئایینی و فەرهەنگی و سیاسی و جڤاکییەوە بۆ ڕوون دەکاتەوە و هەر بە نووکی پەنجەکانی ئەو کارەش دەکات. ئەو لاوێکی خوێندووی دنیادیدە بوو و فرانسییش بە چاکی دەپەیڤی. لە گفتوگۆیەکانمدا لەگەڵیدا لە ماوەی چەند ڕۆژدا هیچم سوود لێ وەرنەگرت...ئەمەش چیرۆکێکی دیکەیە. کە گەیشتینە ئیستەنبوڵ، ڕێپێوان و پێشاندانێکی لەشکریمان دیت...پرسیم: دەبێ ئەمە چی بێت؟ گوتی: لەشکری تورک ئاهەنگی چل ساڵەی دامەزراندنی دەگێڕێت. گوتم: چل سەدە؟ پێکەنی و گوتی: نا، هۆشت لە کوێیە، چل ساڵ. جاری دووەم پرسیمەوە: چل چی؟ دووبارە جەختی کردەوە: چل ساڵ. پاشان بۆی ڕوون کردمەوە، کە من مێژوو و ڕابردووی تورکیا نازانم و گوتی: دەوڵەتی تورک و زانستگە و ژیاری و بنگە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان و حوکوومەت و لەشکر لە تورکیادا، هەمووی پێش چل ساڵان دامەزراون. ئیدی دوای ئەوە نەمتوانی تەحەمموڵی بکەم و لە هاوڕێیەتی ئەم بیریارە، کە سەر بە ئوممەتێکی نوێباو و تازەکییە، کە مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ نیوەی تەمەنی مرۆڤێک، هەڵاتم. وام دەهاتە بەرچاو، ئاسمانی قوستەنتینییە هێشتا دوا ڕووداوی مەزنی لەبیرە و بۆ منیش وەک ئەوە وابوو، کە دوێنێ ڕوویدابێت. لەشکرەکانی موحەممەدی فاتیح ساڵی 1453ی زایین، بە دەرکەکانی ئەم شارەدا، کە دڵی ئیمپراتۆریای ڕۆژهەڵاتی ڕۆمانی بوو و مەزنترین نێوەندی ژیاری سەدەکانی ناڤین بوو، وەژوورکەوتن و مەسیحایەتییان بە ژیاریی ڕۆژهەڵاتیی نەتەوەییەوە، لە کەناری زەریای ناوەڕاستەوە هاوێژتە کەنارەکەی دیکە، ئەم ساڵەش(کە نەک ساڵی دامەزراندنی لەشکری تورکیای موسوڵمانی ئەمڕۆیە) بە کۆتایی چاخەکانی ناڤین و سەرەتای چاخی نوێ لە ڕۆژاوادا دانرا. ئەم لاسایکەرەوە بۆشە لەخۆنامۆیە سەیدا ئەندازیارە، کە لە سویسرا خوێندوویەتی و

بووە، لە دانیشتنێکدا جارێکیان فەرمووبووی، کە مێژووی کورد لە 1976ەوە دەست پێ دەکات! بێگومان ئەمەش تەنێ لەبەر ئەوەی، کە ئەو دەستەیەی ئەو "زۆر ڕۆشنبیرە" دەرویێشیان بوو، لەو کاتەوە کەوتبوونە چیا و دژی حوکوومەتی عیراق جەنگابوون. خۆ مێژووی ساڵانی پێش ئەو ساڵەشیان لە کەس شاراوە نییە. ئایا لەکن چ خەڵک و گەل و نەتەوە و کۆمەڵێکی ئەم جیهانە، تەسکبینی و کەمئاوەزی و هۆشکوڵی دەگاتە ئەم ڕادەیە!

[12] العزاوي..، بعيدا..، ص199.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سۆزیی دەبێتە مامۆستایەک لە زانستگەدا، یا دەبێتە وەزیری کشتوکاڵ لە دەوڵەتێکدا، کە سەرتەڵ و هەڵبژاردەی چینی بیریاری کۆمەڵگەکەیەتی، نازانێت لەشکرەکە پێش شەش سەدە دامەزراوە. لەو کاتەوە، کە گەورەترین کاری سەربازیی ئەنجام دا، ئەو کارەی، کە بووە دەسپێکی بەشێک لە بەشەکانی مێژووی مرۆڤایەتی. هەر لەو کاتەش بە دواوە، مەزنترین ئیمپراتۆریای لە سەدەکانی ناڤین و نوێدا دامەزراند و دەسەلاتی بە سەر تەواوی دەوڵەتەکانی ئەورووپای ڕۆژهەلات و یۆناندا گرت. ئەو مزگەوت و پەرستگە مەزنانەی، باپیرانی لە یۆگوسلاڤیا، بولگاریا، ڕۆمانیا و یۆنان، چێیان کرد، ئێستاش نیشانەی مەزناهی و هێز و دەستڕۆیشتوویی سیاسی و فەرهەنگیی و هزریی ئەوانن. ئەوان تا فرانسە و ئیتالیا چوون و ڤیەننایان تا سەرەتای سەدەی هەژدەیەم و نۆزدەیەم، چەندجاران گەمارۆ دا. لە زەریای ناڤیندا گەورەترین هێزی زەرياييان هەبوو...چی دی بڵێم؟ پێش هەزار ساڵ بەری جەنگی خاچایەتی و لافاوی هێرشی چەکدارانەی گەلەکۆمەکی ڕۆژاوای دژ بە وڵاتە ئیسلامییەکان گرت. ئێستاکەش شمشێر و قەڵغان و تۆپەکانیان، کە ئایەتی جیهادیان لە سەر نەخش کراوە، لە مۆزە سەربازییەکاندا لە ئەورووپا، سەرنجی هەرکەسێک، تەماشایان بکات، ڕادەکێشێت...چی دی بڵێم؟ پێش ئەوەی ناوی ڕۆژاوای نوێ لە جیهاندا هەبێت و ڕۆشنایی ئیسلامیش لە خۆرهەلاتەوە هەڵبێت، ئەم خاکە لانکی ژیاریی بیزەنتی و ڕۆمانی ڕۆژهەلات بووە. مێژووی هەزار ساڵی ئەم ئوممەتەش نیشانەی هێزی لەشکریی و ژیاریی و زانست و باوەڕ و فەرهەنگ و ئیمپراتۆریای جیهانی و دەسەلاتی ڕەهایە بە سەر کەوشەنێکدا، کە دەکەوێتە نێوان خۆرهەلات و خۆراواوە. لە نێوان جیهانی ژیاریی کۆن و جیهانی ژیاریی نوێدا، سێبەری هەردوو باڵی لەیەک کاتدا بەسەر ڕۆژهەلات و ڕۆژاوادا، پەخش کردبووەوە. تا جەنگی یەکەمیش مەزنترین هێزی ئیمپراتۆریایی و سەربازی بوو لە ئەورووپا و بەشێکی مەزنی ئاسیادا. عەرەب و یۆنان و باکووری ئەفریقا و تەواوی ئەورووپای خۆرهەلات، لەژێر دەسەلاتیدا بوون. پێش چل ساڵان، لە ئەنجامی تەکنیکی سەربازیی ئەورووپایی لە پشتییەوە و خەنجەری ئێرانی-عەرەبی لە پێشییەوە، بە سەر ئەژنۆیدا دادەچەمێتەوە و کڕنووش دەبا، و ئینگلیز وڵاتی عەرەبی لێ دەستێنێتەوە، و ئەورووپا یۆنان و بولگاریا و ڕۆمانیا و یۆگوسلاڤیای لێ دادەبڕێت و لە تەنگەیەکدا ئابڵۆقەی دەدات. پاشان ئەتاتورک و لاوانی خوێندووی ئەورووپاییێندراو، کە سوڵتانی عوسمانی بۆ خوێندنی تەکنیکی سەربازیی ئەورووپایی و زانستی ئەورووپایی نوێ و زمانانی ئەورووپایی و زانیاری و ژیاریی ئەورووپایی، شاندبوونی بۆ ئەوەی ڕووبەڕووی هێرشی سەربازی و ئابووری و سیاسی و فەرهەنگیی ئەورووپا ببەستنەوە، دەسەلاتیان گرتە دەست. ئیدی ئەو هێزە جیهانییە مەزنە، پارچەپارچە بوو. ئەو ئیمپراتۆریا عوسمانییە پان و بەرینە گۆڕا و بوو بە دەوڵەتێکی بەزیوی لەتلەتکراوی بچووک. لەو هەموو وڵاتە ڕۆژاوایی و ئاسیایی و ئەفریقاییانەش تەنێ ئیستەنبوول و ئەنقەرەی بۆ دەمێنێتەوە. پاشانیش تیپی لاتینی دەبێتە ئەلفبێی و وەچەیەکی نوێ پەیدا دەبێت و بەو ئەلفبێیە فێر دەبێت و وەها باوەڕ دەهێنێت، کە مێژووی ئەو لە چل ساڵ پێشترەوە دەستپێدەکات، واتە: لە جەنگی یەکەمی جیهانییەوە یا بە تەواوی لەو کاتەوە، کە بەزێنران و لەتلەتکران و گەیشتنە ئەوپەڕی لاوازی و بێبایەخی و درێوی. لەشکریش –لەگەڵ ئەو هەموو داستانی قارەمانییەتییەی، کە لە ڕابردوویدا هەیە- مێژووی لەو ساتەوە دەست پێ دەکات، کە بەزێنراوە....سەیرە و چ سەیرێک"[13]. خۆناسین دەبێ مرۆڤ هانبدات بۆ گەڕان بە شوێن خۆدا. وەدووی خۆدا گەڕانیش پێویست بە گرنگیدان بە مێژو و زانینی مێژوو دەکات. مێژووی کوردیش، پێویستی بە پێداچوونەوە، لەبێژنگدان، تەتەڵە، بژار، پاکنووس، ڕاستکردنەوە[14] و سەرلەنوێ نووسینەوە و دروستکردنەوە هەیە، ئەویش بە بەشدارکردنی، چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە، لاوان، ژنان و تەواوی

---

[13] شريعتي، الدكتور علي، العودة الى الذات، ترجمة إبراهيم الدسوقي شتا، الزهراء للاعلام العربي، القاهرة 1986، ص120-122.

[14] خودا خێری بیریاری مەزن مامۆستا "مەسعوود موحەممەد" و زانای گەورە دۆکتۆر "کەمال مەزهەر ئەحمەد" بنووسێت، کە یەکەمیان "مەلای خەتێ" و دووەمیان "موشیری حەمەی سلێمان"یان لە گوناە و تاوان پاک کردەوە و "ردالاعتبار"یان بۆ کردنەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوانەی، کە لە بواری ئابووری، سیاسی، جڤاک، فەرهەنگ و دەسەڵاتدا، پشتگوێخراون و ناکارا کراون و پەراوێزێنراون. باشترین شتی مێژوویش، چ بۆ کورد بێت یا ناکورد ئەوەیە، کە مرۆڤ فێری ئەوە دەکات و بەرەو ئەوەی دەبات و وای لێ دەکات، باشتر و ڕوونتر بیر بکاتەوە.

نۆڤەمبەری 1997

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com